

KAPOSI ZOLTÁN

**ÉLET AZ URADALOM ÁRNYÉKÁBAN.
GAZDÁLKODÁS A BELSŐ-SOMOGYI
HOMOKHÁTSÁGON (1920–1941)**

ABSTRACT

**ZOLTÁN KAPOSI: LIFE IN THE SHADOW OF THE MANOR.
FARMING ON THE SAND PLAINS OF INNER SOMOGY (1920–1941)**

The essay explores the economic and social changes a traditional farming district underwent between the world wars. The village of Somogyszob, covering 8250 cadastral yokes, lies in an economically and geographically disadvantageous region of Somogy County. The village was unique in the sense that more than two-thirds of its land belonged to the German Prince Hohenlohe, and thus the villagers could only farm a smaller part of the area. The region is characterized by huge forests and several swamps, and only a fraction of the land was arable. The survey shows that the economic model of the villagers had changed, albeit slowly. The most important sector was still farming (field crops, animal husbandry, wine growing, horticulture), but there were possibilities of manufacture and trade. The number of independent manufacturing entrepreneurs and the related activities had grown. The largest change affected the service sector. Trade had become increasingly versatile: apart from traditional general stores the quickly expanding Hangya cooperative became especially influential. More and more cooperatives were formed in the village: already in the 1930s it had a credit union and a dairy cooperative. Infrastructure had improved too: apart from favourable railway connections a public road was built and electricity was introduced. The analysis shows that during the development of market economy village society was no longer an immobile, extroverted community, and increasingly began to adapt to the changes of its circumstances.

Keywords: Somogyszob, village, agriculture, manufacturing, trade

* Kaposi Zoltán az MTA Doktora, a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar egyetemi tanára. ORCID: 0009-0002-7328-7383

BEVEZETÉS

A magyarországi agrártörténet két világháború közötti korszakát sokáig úgy ábrázolták, mint a társadalmi igazságtalanság valóságát. Az agrártársadalmi mozdulatlanság, a paraszti életvilág megmerevedése fontos vonása volt a megítélésnek. Ezt főleg a korszak agrárszociológiai irodalma és a szépirodalmi alkotások motiválták, hiszen Illyés Gyula, Kodolányi János, Nagy Lajos, Szabó Zoltán¹ stb. írásai igen élethűen mutatták be a nagybirtokon dolgozó és nyomorgó alkalmazottak, avagy a kétkezi munkájukból nehezen megélő falusiak életét. A hagyományos agrártörténetírás is sokat foglalkozott a kérdéssel, bemutatva a földbirtokviszonyok, a mezőgazdasági működés számos sajátosságát.² Nem véletlen, hogy a nagybirtok és a nagybirtokos a politika céltáblája lett: sokan vélték úgy, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek alapvető oka a szélsőséges birtokeloszlás, nem utolsósorban a hitbizományok léte.³ Az utóbbi évtizedekben azonban sokat finomodott a fenti kép, mivel a falusi agrártársadalom bemutatására vonatkozóan egyre sokoldalúbb megközelítések jöttek létre.⁴ Az agrárium üzemi viszonyainak elemzéseiből kiderült, hogy a sokat bírált uradalomnak komoly funkcióik maradtak: a városok ellátása, a lehetséges exporttermékek előállítás, a termelékeny eljárások biztosítása, a foglalkoztatási nehézségek megoldása, a minőségi termelés, a felvilágosító programok, a helyi szakmai egyesületek vezetése sok esetben a közép- és nagybirtokosokhoz kapcsolódott.⁵ A két háború közötti nagybirtokelemzések és uradalmi leírások számos minőségi gazdálkodást folytató nagygazdaságot mutattak már be.⁶

A továbbiakban egy Somogy megyében lévő, nagy határral bíró település, jelesen Somogyszob gazdálkodási változásait vizsgáljuk meg az 1920–1941 közötti időszakra vonatkozóan. A kutatás színtere számunkra nem új, hiszen a megelőző években több tanulmányban elemeztük az uradalom gazdálkodását, annak fejlődését. Nem foglalkoztunk viszont eddig az uradalmon túli gazdálkodással, azzal, hogy a csaknem 2000 lakos hogyan gazdálkodott, s tevékenységük milyen változásokat mutat a vizsgált időszakban. Adódik persze a kérdés, hogy miért is izgalmas téma

1 Lásd például: ILLYÉS Gyula: *Puszták népe*. Budapest 1936.; KODOLÁNYI János: *Ormánság*. Budapest 1939.; SZABÓ Zoltán: *Tardi helyzet*. Budapest 1936.; NAGY Lajos: *Kiskunhalom*. Budapest 1934. stb.

2 KANYAR József: *Somogy megye agrártársadalmi az első földreformtól a szocialista mezőgazdaságig (1920–1949)*. Budapest 1980.

3 KAPOSI Zoltán: A nagybirtok és az agrárszegénység kapcsolata Magyarországon. In *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Szerk. GYARMATI György – LENGVÁRI István – PÓK Attila – VONYÓ József. Pécs–Budapest 2013. 264–284.

4 Lásd: GUNST Péter: *A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között*. Budapest 1987.; GYÁNI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest 1998. 169–356.

5 Lásd: KAPOSI 2013. tanulmányát.

6 Lásd pl. FEHÉR György: Károlyi Gyula gróf és Károlyi Melinda grófnő uradalmának gazdálkodása, különös tekintettel a két világháború közötti korszakra. *Agrártörténeti Szemle* 2023. 1–4. 77–132.; SCHERER Péter Pál: *A nagybirtok*. Budapest 1939.; SZÉCHÉNYI Antal: 1924–1944. *A nagybirtok működése. Párhuzamok*. (Magánkiadás). 2001.

Somogyszob gazdaságtörténete? Az elsődleges nyilván az, hogy eddig nem született róla semmilyen gazdaságtörténeti feldolgozás, ráadásul napirenden van a Somogyszob községtörténeti monográfia létrehozása, amelyben a szerzőnek van lehetősége a török kiűzésétől a 2000-es évekig tartó gazdasági folyamatokat áttekinteni. A második tényező a tulajdonviszonyok egyoldalúságából adódik: a 8250 holdas határ több mint kétharmada a német Hohenlohe herceg tulajdonában volt, s csak kevesebb mint egyharmadával rendelkezhetett a falusi lakosság.⁷ Harmadikként a gazdaságföldrajzi adottságokat említjük: a talajviszonyok legjobb esetben is csak közepes minőségűnek nevezhetők, a sík terület sárga agyag-, illetve részben homokos fekete agyagtalajjal rendelkezett,⁸ ugyanakkor állandóan ki volt téve a patakok kiöntéseinek, ráadásul a határ egy része kifejezetten láposvolt (a Baláta tó vidéke ma természetvédelmi terület). Szintén fontos vonása Somogyszobnak, hogy a terület jelentős része erdő. Végül megemlítjük, hogy az 1872-ben átadott Dombóvár–Zákány közti vasútvonalnak Somogyszob fontos állomása lett: a környező hatalmas kiterjedésű uradalmak termékei rendszerint a szobi állomáson kerültek feladásra. A századfordulón a vasúti helyzet tovább javult, mivel megépült északi irányban a Somogyszobot Balatonszentgyörggyel, illetve dél felé Barccsal összekötő helyi érdekű vonal is, ami vasúti csomóponttá tette a települést, s ez a gazdasági életben, illetve a foglalkozási összetételben is világosan látszódott.⁹

Mindezen sajátosságok mentén érdemes feltenni a kérdést, hogy Somogyszob népességének gazdálkodása mennyiben esett egybe a regionális vagy országos folyamatokkal, s miben mutatkoznak jelentős eltérések. A kérdés megválaszolásához széles körű levéltári kutatást folytattunk, amely során összegereblyéztük a különböző gazdálkodásra utaló forrásokat: községi iratokat, az erdő- és legelőgazdálkodást érintő dokumentumokat, üzemterveket, a különböző gazdasági szervezetek anyagát, felhasználva azt is, amit a közben folyó községtörténeti monográfia általunk készített fejezetéhez találtunk.¹⁰ Fontosak voltak a statisztikai és kamarai kimutatások, hiszen a két háború közti korszakban a társadalmi rétegződésre és a birtokviszonyokra vagy az iparra vonatkozóan számos kiadvány született. Életközelpbe hozta a helyi társadalmat a somogyszobi Vilma-ház néprajzi–helytörténeti gyűjteménye,¹¹ életrajzokkal, visszaemlékezésekkel, leírásokkal, de említhetjük a korabeli sajtóinformációkat is. Elemzési módszereink is igazodtak a források sokféleségéhez, akár levéltári dokumentumok értelmezéséről, akár statisztikailag is vizsgálható információkról,

7 KAPOSI Zoltán: Grundherrschaften des Fürsten Christian Kraft zu Hohenlohe-Öhringen in Ungarn. In *Ungarn Jahrbuch 37. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie*. Jahrgang 2021. Band 37. Szerk. LENGYEL K. Zsolt. Regensburg 2022. 173–196.

8 *Alsódunántúli mezőgazdasága és az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara területéhez tartozó Baranya-, Somogy-, Tolna-, Zala vármegyék és Pécs TH. város mezőgazdasági cím- és névjegyzéke 2.* (a továbbiakban: ALSÓDUNÁNTÚLI 1935.) Szerk. KISS Elemér. Kaposvár 1935. 246.

9 EDVI ILLÉS Sándor: *A Magyar Királyi Államvasutak és az üzemükben lévő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai. II.* Budapest 1896. 515.

10 KAPOSI Zoltán: Gazdasági változások a török alóli felszabadulástól a 2000-es évekig. In *Somogyszob története I.* Főszerk. SZÁNTÓ László. Somogyszob 2024. 159–244.

11 Vilma-ház – Somogyszob. Helytörténeti és néprajzi gyűjtemény (a továbbiakban: VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB). <https://vilmahaz.hu/> (utolsó letöltés: 2024. 10. 08.)

vagy sajátos szemléletű sajtóanyagokról volt szó. Természetesen mi is szembesültünk azokkal a forráshiányosságokkal, amelyekbe a korszak kutatói a legtöbbször beleütköznek: nem ismerjük a helyi gazdálkodók nettó jövedelmeit, tételes adóbefizetéseit, gazdálkodói döntéseik személyi háttérét, ám szakmailag mégis úgy véljük, érdemes a két évtized látható gazdasági változásait elemezni.

GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK A KÉT HÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAKBAN

Népességváltozások és a foglalkozási szerkezet

Somogyszob lakossága a 18. század eleje óta folyamatosan nőtt. Az 1780-as években 650–700, a dualizmus kezdetén 1375, míg 1910-ben már 1777 fő lakott a településen.¹² Az első világháborúban mintegy 40 fő vesztette életét, de ezzel egy időben jelentős betelepülés is történt, így az 1920. évi népszámlálás már 1781 főt talált a faluban. A húszas és harmincas éveket szerény növekedés jellemezte: 1930-ban 1912, 1941-ben 1950 lakosa volt a falunak.¹³ Az össznépesség adataiba természetesen a külterületi lakosság is beleértendő: 1930-ban a hatalmas kiterjedésű uradalom hat pusztáján (majorságában) 449 fő élt, ami az összes népesség csaknem negyedét (23,4%) tette ki.¹⁴ A két háború közötti korszakban ebben a térségben már igen nagy volt a lakosság fluktuációja, főleg a túlszaporodott paraszti háztartások földdel már nem rendelkező tagjai, illetve az uradalmi cselédek és mezőgazdasági munkások esetében figyelhető meg a vándorlás.¹⁵

A foglalkozási szerkezet változásai Somogyszobon 1920–1941 között (keresők)¹⁶

Évek	Összes kereső	Mg.	Ipar	Kereskedelem, hitelélet	Közlekedés	Közszolgálat	Házi cseléd, napszámos	Egyéb, véderő	Nyugdíjas, tőkepénzes
1920	860	601	77	16	67	24	23	14	38
1930	885	581	103	11	64	14	31	19	61
1941	921	638	66	16	68	29	n. a.	4	68

12 DANYI Dezső – DÁVID Zoltán: *Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787*. Budapest 1960.; *Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok*. (a továbbiakban: NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/1.) Budapest 1932. 18.; *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint* (a továbbiakban: NÉPSZÁMLÁLÁS 1910/1). Budapest 1912. 34.

13 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/1. 18.; *Az 1941. évi népszámlálás. I. Foglalkozási adatok községek szerint* (a továbbiakban: NÉPSZÁMLÁLÁS 1941/1.). Budapest 1975. 132.

14 *Az 1930. évi népszámlálás. II. Rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok* (a továbbiakban: NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2.) Budapest 1934. 333–334.

15 JANKOVICH Tihamér: *Somogyszob. A Veszprémi Egyházmegye múltjából*. Veszprém 1936. 68. (Plébániák története 3.)

16 *Az 1920–1941 közti foglalkozásszerkezeti változásokhoz lásd: Az 1920. évi népszámlálás. II. Rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községeinkint* (a továbbiakban: NÉPSZÁMLÁLÁS 1920/2.). Budapest 1925. 30.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 18.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1941/1. 440–441.

A népszámlálások foglalkozásstatistikai adatai szerint a keresők száma folyamatosan emelkedett a vizsgált időszakban, amely 1920 és 1941 között 860-ról 921 főre nőtt.

A foglalkozási szerkezetben a két évtized alatt generális változások nem történtek. A legnagyobb létszámú csoport a mezőgazdasági népesség volt. A mezőgazdasági termelők száma lassú emelkedést mutat. Az 1930. évi adatokat alapul véve az 581 agrárkeresőből mindössze 212 fő volt az önálló mezőgazdasági termelő, amihez hozzá kell adnunk 137 segítő családtagot, így együtt 349 főt kapunk. Ez azt jelenti, hogy az agráriumból élő keresők 59%-a sorolható a hagyományos paraszti népességhez. Az agrárkeresők másik, 41%-ot kitevő része alkalmazott volt: köztük 101 gazdasági cselédet és 127 mezőgazdasági munkást találunk. A cselédek és a munkások (többnyire napszámosok) többsége az uradalomban dolgozott, amit a külterületi (pusztai) adatokból tudunk azonosítani, de találunk cselédeket és napszámosokat a nagyobb paraszti kisüzemekben is.¹⁷ A kereskedelem és hitelélet kiheverte a világgazdasági válság alatti visszaesést (sajnos nincs lehetőségünk a két forgalmi ág számszerű szétválasztására), míg a közlekedés rendszerében stabilitás figyelhető meg. Az iparban viszont az 1930-as adat kiugró: a statisztika szerint a vállalkozások száma ugyan nem nőtt, de az ipari műhelyekben dolgozók száma megugrott az 1920-as évek végére. Az már nehezebben értelmezhető, hogy 1941-re az 1920. évi alá csökkent az iparral foglalkozók száma. Emeljük még ki a nyugdíjasok számának csaknem megduplázódását, amely egyrészt az állami alkalmazotként dolgozó vasutasok, másrészt az uradalom tisztviselőinek csoportjára utal. Egészében nézve a vizsgált korszakban egyértelmű az agráriumból élők dominanciája, akik az összes keresőnek több mint kétharmadát tették ki.

Földbirtok és mezőgazdaság

Somogyiszob és térsége birtokviszonyait a két háború közötti időben alapvetően meghatározta, hogy 1912-ben a német Christian Kraft zu Hohenlohe-Ohringen herceg óriási földeket vásárolt össze. Ennek során az Esztergomi Főkáptalantól megvette a mintegy 5900 holdas somogyisobi birtokát, majd ezt követően a hg. Festetics-féle berzencei uradalomból Szentá 4200 holdját, gróf Somssich Gyula bolhási birtokából 1600 holdat, Szegedy-Ensch Sándor inkei birtokából 4400 holdat, végül Inkey Pál Iharosban lévő földjeiből 1200 holdat vásárolt meg.¹⁸ A megvett terület jelentős része erdő volt, ami nem véletlen, hiszen a herceg a Magas-Tátrában lévő javorinai uradalmához hasonlóan Somogyban is egy vadászparadicsomot kívánt létrehozni. Ehhez a somogyisobi vidék tökéletesen alkalmas volt: a 20. század elején Somogyban a legjobbnak elismert vadászterületnek gróf Festetics Taszilo berzencei uradalmát tartották, de kiváló vadászterülete volt még báró Inkey Istvánnak Iharosberény és Iharos környékén, a Széchényi grófoknak Felsősegesden (ma Alsósegesd faluval

17 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 333–334.

18 A vásárlásokhoz: KAPOSI 2022. 187. lásd még UJVÁRY Imre: Mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, erdőszet. In *Magyarország vármegyéi és városai XVII. Somogy*. Szerk. CSÁNKI Dezső. Budapest 1914. 338. és 341.

együtt Segesd), Lábodon, Csokonyán (ma Csokonyavisonta) és Tarnóczán (ma Somogytárnóca, Barcs város része), és kétségtelenül ide tartozott az Esztergomi Főkapitán szobi és tapsonyi uradalma is.¹⁹ Egy-két év alatt átalakították az addigi uradalmi gazdaságot. Kaszópusztá központtal szervezték meg az agrárnagyüzem működését, ahol a herceg vadászkastélyt épített, kialakították a modern termelési rendszert, gépesítettek, infrastrukturális fejlesztéseket (utak, vízvezeték, tisztai házak, telefon stb.) hajtottak végre, növelték a szakképzett alkalmazottak számát stb.²⁰ Mindennek eredményeképpen a somogyszobi lakosság egy része is munkalehetőséghez jutott, hiszen egyre többen dolgozhattak a nagyüzemben, ami főleg a szegényebbeknek jött jól.²¹

A trianoni békeszerződés idejében nehéz helyzetben volt a hazai gazdaság. A fizetőképes kereslet csökkent, a piacok alig működtek, a hatalmas infláció csökkentette a reáljövedelmeket, a polgárok a korábbi megtakarításukat nagyrészt felélték. A hazai agrárium működése szempontjából nagyon fontos volt, hogy a békeszerződés utáni években a stabilizáció jegyében milyen földbirtok-politikai lépésekre került sor. Az 1920-as évek elején két olyan törvény is megszületett, amelyek a birtokeloszlást és az agrárüzemi működést alapvetően érintették. Az egyik az ún. Nagyatádi-féle földreform (1920. XXXVI. tc.) volt.²² A törvény végrehajtására öt év állt rendelkezésre, s minden lényeges döntést az Országos Földbirtokrendező Bíróság kapott.²³ A földreformhoz mintegy 1,1 millió holdat vettek igénybe, ami az ország termőterületének 8,5%-át tett ki.²⁴ A birtokreform révén az országban a kisbirtokok területi aránya megemelkedett, s 1925-re elérte az 50,2%-ot.²⁵ Természetesen a földreform – akárcsak az ország más területein – alapvetően megváltoztatta a falvak birtokviszonyait. Az alig néhány holdas juttatás miatt a törpe- és kisbirtokosok száma lényegesen megemelkedett. Országos méretekben a 3 hold alatti birtokok száma 584 ezerről 978 ezerre ugrott.²⁶

A földreformhoz persze föld is kellett, amit az uradalmak ajánlottak föl. Ennek törvényi háttérét a stabilizációs célból meghirdetett 1921. XLV. tc., vagyis a vagyonváltságtörvény adta.²⁷ Ezt a törvényt az ország katasztrofális pénzügyi helyzete hívta életre. A stabilizáció érdekében olyan törvényt hoztak, amely mind az ipari közép- és nagyüzemekre, mind a közép- és nagybirtokosokra vonatkozott. A törvény szerint a nagybirtokosok földben is leróhatták a vagyonadót, amelynek mértékét a birtokméretnek megfelelően százalékos arányban határozták meg: minél nagyobb volt az ura-

19 HIRSCH Alfréd: Vadászat és halászat Somogy vármegyében. *Vadász-Lap* 1903. március 25. 195.

20 A kaszói változásokhoz: NAGY Jenő – NAGY Eszter Dóra: *Kaszó 600 éve tényekben, anekdotákban és képekben*. Kaszó 2004.

21 A Hohenlohe-birtok gazdaságtörténetére lásd: KAPOSI 2022. tanulmányát.

22 1920. évi XXXVI. tc. a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről. Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikk. Budapest 1921. 230–272.

23 NAGY József: A Nagyatádi-féle földreform lezárása és eredményei. *Történelmi Szemle* 1989. 1. 27.

24 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest 1998. 160.; KAPOSI Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*. Budapest–Pécs 2002. 282–283.; A számszerű pontos megítélés nehézségeire lásd: ORBÁN Sándor: Adatok a Nagyatádi-féle földreform két évtizedéről. *Agrártörténeti Szemle* 1992 1–4. 336–347. tanulmányát.

25 NAGY 1989. 30. táblázata alapján.

26 GYÁNI 1998. 272.

27 1921. évi XLV. tc. az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az áruaktárak, az ipari üzemek és egyéb jószágok vagyonváltságáról. Magyar Törvénytár. 1921. évi törvények. Budapest 1922. 374.

dalom, annál több földjét veszítette el.²⁸ A földreform és a vagyonváltsági törvény végrehajtása összekapcsolódott, hiszen birtokpolitikai célokra kiosztani főleg azt a földet lehetett, amit a nagybirtokosok kényszerből leadtak.

1925-ig a hercegi uradalmi földekből az öt falu határában 2300 hold került át a községek lakosaihoz, benne a somogyszobi gazdákhöz.²⁹ Mivel Somogyszobon nagyon sok törpe- és kisbirtokos, illetve földnélküli élt, ezért a reform révén sokan jutottak földhöz. „*A földműves szegénység törzsét mindenesetre a gazdasági cselédek, mezőgazdasági munkások között kell keresni*” – írta 1930-ban megjelent munkájában a kor társadalomtudósa.³⁰ Nyilvánvaló, hogy az agrárszegények számára nagyon fontos volt a földhöz jutás. Az 1920-as évek első felében 224 fő részesült földjuttatásban, összesen 515 holdat kaptak. Az egy főre eső 2,3 hold jóval magasabb volt, mint máshol az országban, vagy a megyében. A faluban 83-an kaptak házhelyet (nagyraoszt olyanok, akik földhöz is jutottak), az így kiosztott terület 21 holdat tett ki, ahol egy házat felépíthettek s egy gazdasági udvart, kertet kialakíthattak.³¹ Az nyilvánvaló, hogy e földeken nem lehetett életképes kisüzemet kialakítani: azt a juttatások pillanatában is pontosan lehetett tudni, hogy ekkora föld nem elegendő egy paraszti háztartás fenntartására. Viszont alkalmas volt arra, hogy a törpebirtokosok, napszámosok, földnélküliek stb. egy kis földhöz jussanak, s ott alapvető élelmiszerek termelésével foglalkozzanak. A törpebirtokok eleve feltételezték a pótlólagos jövedelemforrások megszerzését, a nyári munkák felvállalását.

Még megjegyezzük, hogy a tekintélyes méretű nagybirtokokkal rendelkező Nagyatádi járás területén jelentős méretű földeket juttattak az igénylőknek: a 29 faluban 9861 hold föld és 379 hold házhely került át a szegényekhez; járási szinten 2,1 hold föld, házhelyek esetében pedig 0,3 hold jutott egy igénylőre, vagyis a szobi juttatás valamivel magasabb volt a járási mutatóknál is.³² Ezek a földek persze nem képeztek egyből paraszti tulajdont, hanem csak hosszú távú bérletet, amennyiben ugyanis az utánuk járó évi megváltási díjat nem fizették meg a gazdák a földesúrnak, a Földbirtokrendező Tanács visszavehette a földeket, amire Dél-Dunántúlon és országos szinten is sok eset volt.³³ Nem tudjuk, hogy Somogyszobon voltak-e visszavett földek, mindenesetre érdemes a korabeli agrárszakértő, Kerék Mihály megjegyzésére utalni miszerint országos méretekben például a negyedmillió kiosztott házhely harmada még az 1940-es évek elején is beépítetlen, nem használt föld, de annál többen üzérkedtek vele.³⁴

Parcellázás persze nemcsak a földreform következtében, hanem egyéb szándékok szerint is történhetett, aminek már több évtizedes gyakorlata volt. Egyes időszakokban különösen élénk volt a parcellázási tevékenység: az országban 1905–1913 kö-

28 KAPOSZ Zoltán: A nagykanizsai uradalom változásai (1914–1945). *Közép-Európai Közlemények* 2019 2. 58–59.

29 KAPOSZ 2022. 192. Táblázat.

30 WEIS István: *A mai magyar társadalom*. Budapest 1930. 148.

31 Az adatokhoz lásd: *Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évre. I. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint*. Budapest 1936. 81. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 99.) (a továbbiakban MSK/99. 1936.)

32 MSK/99. 1936. 61.

33 KAPOSZ 2019. 59–60.

34 KERÉK Mihály: *A földreform útja*. Budapest 1942. 32.

zött 921 325 holdat, 1913-tól kezdve a háború közepéig pedig 142 136 holdat daraboltak föl.³⁵ Ilyen helyi kezdeményezés volt Somogyszobon 1921-ben, amikor is a Vincze Sándor mérnök által kimért 600 négyszögöles házhelyeket Hohenlohe herceg adta át 1 métermázsza gabonával történő tízéves törlesztésre. A hadiözvegyek, árvák stb. fél, negyed, sőt teljes kedvezményben is részesültek a váltság lerovásánál. Az új falurész mintegy ötven-hatvan házzal az Ötvösi utca folytatásaképpen a vasútállomás szomszédságában, attól északra húzódott.³⁶ A birtokviszonyokhoz hozzá kell tenni, hogy a térségben parcellázások később is folytak. Így például az 1930-as évek vége felé az igencsak eladósodott herceg Festetics Tasziló nagybirtoka, a Somogyszobbal szomszédos bolhási Szentlászló-pusztai határából a Magyar Földhitelbank révén 1315 holdat parcelláztak föl, amely földeket a szobi, bolhási és nagyatádi gazdák vásárolták meg, míg a maradék földekre az Alföldről, Ceglédről érkeztek kisgazdák.³⁷

Az 1930-as évek közepén született mezőgazdasági statisztikák, címtárak és egyéb források alapján lehetőségünk van a birtok- és üzemi viszonyokat, valamint a mezőgazdasági termelést bemutatni. 1935-ben a Somogyszob határa 8257 holdat tett ki.³⁸ Ebből 5556 hold, vagyis az összterület 69%-a az uradalomé, míg 2701 hold (31%) a falulakóké volt. (A birtokeloszlás ilyen egyoldalúsága még Somogyban, a nagybirtokok hazájában is egyedi volt, hiszen a megyében 1930-ban a földeknek 43%-a volt nagybirtok.)³⁹ A falusiak 2701 holdjából 1440 hold volt a szántó, amely pontosan akkora volt, mint amennyivel az uradalom rendelkezett. Rendelkeztek a szobi lakosok 52 hold kerttel, 317 hold réttel, 244 legelővel, 448 hold erdővel, 10 hold szőlővel is. Nem termő, avagy a földadó alá nem tartozó (házhelyek, belterület stb.) területek 193 holdat tettek ki.⁴⁰ A 2701 holdból a község Legeltetési Társulatához tartozó földek mérete 897 hold volt, ezen belül ki kell emelnünk a legelőt és erdőt, amelynek teljes egésze közösségi föld volt, de a társasághoz tartozott még 99 hold szántó, 1 hold kert, 2 hold rét és 105 hold nem termő föld is. Ez azt jelenti, hogy 1935-ben Somogyszobon a falulakók egyéni használatában 1804 hold volt.⁴¹

Nézzük, mit mutatnak az adatok a művelési ágakra vonatkozóan, milyen változások következtek be az évek során!

35 A közgyűlési beszámoló adatait lásd: KERÉK 1934. 60–61. Más adatokkal lásd még KAPOSI 2013. 275.

36 *Uj-Somogy* 1921. július 28. 2.

37 *Somogyi Ujság* 1939. március 21. 1.

38 MSK/99. 1936. 59.

39 Lásd: MATOLCSY Mátyás: *Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*. Budapest 1934. 14.

40 A falusi lakosság birtokméreteire nem maradt forrás, viszont az 1935-ös összterületből le tudtuk vonni az 1935. évi Gazdacímtár uradalmi adatait, így megkaptuk a falusiak földjeinek nagyságát. Utóbbihoz lásd: *Magyarország földbirtokosai és földbérlei* (a továbbiakban: GAZDACÍMTÁR 1937). Budapest 1937. 258.

41 MSK/99. 1936. 59.; GAZDACÍMTÁR 1937. 258. alapján számolva.

A művelési ágak változása 1895–1935 között Somogyszobon (hold)⁴²

Művelési ágak	1895	1935	A változás mértéke
Szántó	2617	2880	+263
Kert	41	61	+20
Rét	816	758	–60
Legelő	487	555	+68
Erdő	4059	3677	–382
Szőlő	–	15	+15
Nem termő, földadó alá nem eső terület	259	311	+52
Összesen	8312	8257	–55

A teljes faluhatárra vonatkozóan a művelési ágakat vizsgálva s összevetve azt az 1895. évi állapotokkal azt látjuk, hogy a legnagyobb kiterjedésű föld még mindig az erdő volt (3677 hold), bár 40 év alatt csaknem 400 holddal csökkent a mérete. Ez ir-
tásokat, illetve a rossz minőségű, esetleg beteg faállományok megszüntetését feltéte-
lezi. 1935-ben a második legnagyobb művelési ág a szántó volt, amelynek mérete
2880 holdat tett ki. A 758 hold rét és az 555 hold legelő mérete nem sokat változott
az idők során. A faluban sokáig nem volt szőlő, hiszen a környező falvak szőlőhe-
gyei, Ötvös (ma Ötvöskónyi), Alsósegesd, Felsősegesd lehetőséget biztosítottak a
bortermelésre, de 1935-re már ez is változott: az uradalom egyik bérlőjének kezelé-
sében 5, míg a falulakóknál 10 hold szőlőt találunk. (Nyilvánvaló, hogy szomszéd
településeken lévő szőlőket is hozzá kellene számítanunk a somogyszobi gazdák
földjeihez, de ennek számszerűsítése nem lehetséges.) A földreform miatt a kertek
esetében növekedést láthatunk, ami a fogyasztási szokások lassú változásához is
kapcsolódhatott. A fentiekből világosan látszik, hogy a somogyszobi mezőgazdaság
művelési szerkezetében az 1930-as évek közepére a szántóföldek használata erőseb-
bé vált, ugyanakkor az erdők területének csökkenéséből az ágazat relatív súlyveszté-
sét feltételezhetjük. Azt még meg kell jegyeznünk, hogy a művelési ágakban bekö-
vetkező változások alapvetően az uradalomhoz kötődtek, s nem a parasztsághoz.

Vizsgáljuk meg az üzemi viszonyokat, most már csak a parasztságra koncentrál-
va. Az adatokból a kisüzemek dominanciáját láthatjuk: 1935-ben összesen 377 gaz-
daságot írtak össze, amelyekből 373 volt 50 hold alatti.

Nagyságcsoportok szerint vizsgálva 114 olyan gazdaságot találunk, amelyek 1 hold-
nál is kisebbek voltak, s ezek közül 103 szántóföld nélküli volt. Az ilyen törpebir-
tokok összterülete mindössze 57 hold volt. Ezek a földek a faluban lévő házhelyeket,
a ház körüli udvarokat vagy minimális kertet jelenthették. A legnagyobb csoportot a
120 darab 1–5 hold közötti gazdaság tette ki, illetve volt 80 darab 5–10 hold közé
eső birtok is. 52 gazdaságot találunk a 10–20 hold közé eső kategóriában, 6-ot pedig
a 20–50 hold közötti csoportban. Az 50 hold alatti birtokok esetében az egy gazda-
ságra jutó átlagos terület 4,9 hold. Azzal ki kell egészítenünk a képet, hogy a faluban

42 *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. I.* Budapest 1897. 174.; illetve MSK/99. 1936. 59. alapján.

több tucat vasutas is élt, nem is beszélve a közszolgálatban dolgozókról, az iparosokról, régóta ott élő kereskedőkről s másokról, akik sokszor szintén rendelkeztek földekkel, vagyis a fent jelzett átlagosan 4,9 hold valószínűleg nem tisztán paraszti birtok, azonban ennek pontos elkülönítésére nincs lehetőségünk.

*Az 50 hold alatti gazdaságok méretkategóriák szerinti száma
és összes területe 1935-ben*⁴³

Méretkategóriák	A gazdaságok száma	A gazdaságok összes területe	Az egy gazdaságra jutó átlagos terület
1 hold alatti	114	57	0,5
1–5 hold közötti	120	324	2,7
5–10 hold közötti	81	599	7,4
10–20 hold között	52	684	13,2
20–50 hold közötti	6	157	26,2
Összesen	373	1821	4,9

A számok mögé nézve néhány megjegyzést érdemes tenni. A fent jelzett 1 holdnál is kisebb birtok a falusi szegényeket mutató csoport, amely főleg a korábbi zselléri állapotot, a földreformnál kapott kisbirtok vagy a cselédlétből önállóvá váló kisbirtokos esete lehet. Az 1–5 hold közötti nagyságrend még mindig mesze volt a parasztsaládi megélhetéstől: az e csoporthoz tartozó földek átlaga 2,7 hold, amely szintén feltételezte egyéb munkák felvállalását. Az 5–10 hold közötti csoport birtokátlaga 7,4 hold, ez már a kisgazda lét alapját képezhette, de még szűk megélhetés kapcsolódhatott hozzá.⁴⁴ Az már a két háború közötti időszak agrárirodalmában is nagy kérdés volt, hogy hol van a kisgazda földjeinek minimális határa, honnan nevezhető egyáltalán a parasztember kisgazdának? A probléma abban áll, hogy egy napi vagy heti piaccal rendelkező város melletti faluban, elérhető távolságból már a pár hold is biztonságos megélhetést nyújthatott (kertészet, baromfifuttatás, istállózó állattartás, borteherelés, gyümölcstermelés stb.), de a piac nélküli, távolabbi helyeken sokkal nehezebb körülmények között éltek az agrártermelők.⁴⁵ Weis István a magyar falut bemutató művében úgy vélekedett, hogy a 10 kat. hold, illetve a saját igásfogattal való rendelkezés egy szemtermelésre berendezkedett településen nagy általánosságban ilyen kritériumnak tekinthető,⁴⁶ amihez hozzá kell tennünk, hogy ez nyilván földmínőség- és piacfüggő is. Kerék Mihály felhívta arra is a figyelmet, hogy az üzemméret időben is változó, amíg pár évtizeddel korábban 5–8 hold elegendő volt egy paraszti üzem működéséhez, addig az 1930-as évek első felében ennek két-háromszorosa is kevés lehetett.⁴⁷ A fenti táblázat adataiból kiderül, hogy Somogyszobon 1935-ben –

43 *Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben törvényhatóságok és községek (városok) szerint.* Budapest 1938. 114–115. alapján. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 105.) (a továbbiakban MSK/105. 1938.)

44 MSK/105. 1938. 114–115.

45 Lásd például: KERÉK Mihály: *Földbirtokpolitika.* Budapest 1934. 19.

46 WEIS István: *A magyar falu.* Budapest 1931. 30.

47 KERÉK 1934. 23.

szigorúan a 10 holdas kisgazda-kritérium alapján – a 373 darab 50 hold alatti gazdaságból mindössze 58 volt 10 holdon felüli, vagyis az összes gazdaságnak mindössze 15,6%-a kapcsolható a kisgazda fogalomhoz. Ettől persze lehetett valamivel több is, speciális lehetőségeket kihasználva (bérleti gazdaság, részes művelés stb.).

A 10 holdnál nagyobb paraszti gazdaságok viszont már a biztonságos megélhetést nyújthatták. A nagyobb gazdák közül emeljük ki, hogy 1924-ben Kisillés Jánosnak 30, Máté Józsefnek 40, Sámóczi Józsefnek 38, Stankovich József örökösének 44, Varasdi Istvánnak 28, Vincze Györgynek 24, Hosszú Istvánnak pedig 21 holdja volt.⁴⁸ Mutatja a falusiak eltérő gazdasági helyzetét, hogy az 1930-as években a vagyonosabb gazdálkodóknak már saját cséplőgépük volt, így például Varasdi Jánosnak, Babics Györgynek, Del Fabro Gusztávnak és Marich Györgynek.⁴⁹ A nagyobb föld a vagyonság alapját is adta. Ezt jól mutatja a világgazdasági válság éveiben Sámóczi József és Sámóczi Istvánné, született Kismihók Erzsébet (vélelmeshetően anya és fia) vagyoni esete, akik ellen 1930-ban a nagykanizsai Néptakarékpénztár 6000 pengős tartozás miatt árverési eljárást kezdeményezett. Az adósok esetében nem kis vagyonról van szó: a ház, kert és az udvar, mellette még egy másik beltelek, a hat különböző méretű szántó, a rét és az alsósegesdi hegyen lévő szőlő (utóbbi önmagában 2000 pengőt ért) együttesen 13 600 pengő kikiáltási árat ért el.⁵⁰ Egészen nem tudta elvinni senki, de részfeladásoként megindult a folyamat, ám még egy évvel később is új árverést kellett hirdetni jónéhány földdarabra.⁵¹

Somogyszobon, de máshol is a járásban, a kisgazdaságok esetében haszonbérletek alig voltak, vagyis a korszakban a magántulajdonú gazdálkodás volt a meghatározó. Ezt jól mutatja, hogy 1935-ben az 1 hold alatti gazdaságoknál 2, az 1–5 holdasoknál 3, az 5–10 holdasoknál 32, míg az 5–10 holdasoknál 98 hold területet találunk haszonbérbe adva, vagyis az összes, 50 holdat el nem érő gazdaságok esetén 135 holdat, a földeknek csak 7,4%-át használták bérletben.⁵² Tegyük még hozzá, hogy a földméret a megélhetésnek csak egy részét adja, mellette az állattartás, az erdőelés, az ipari tevékenységgel való foglalkozás, a szomszéd községek határában a szőlőművelés, az uradalmi alkalmi munkák felvállalása stb. is segíthette a lakosság megélhetését.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy mi jellemezte Somogyszob mezőgazdasági folyamatait a két háború közötti korszakban. A kérdés azért is fontos, mert közismert, hogy az 1920-as évek világgazdasági agrár-depressziója, a világgazdasági válság alatti évek s az azt követő lassú helyreállítás az agrárgazdaságot rossz helyzetben tartotta.

A paraszti kisüzemek számára nagyon fontos volt a szántófölddel való rendelkezés. A szántó a korabeli gondolkodásban egyet jelentett a föld fogalmával, annak

48 *Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára* (a továbbiakban IPARI CÍMTÁR 1924.). Budapest 1924. 1296.

49 VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. <http://vilmahaz.hu/2022/07/31/aratas-cseplek-orles/> (utolsó letöltés: 2024. 10. 08.)

50 A hivatalos árverésről szóló hirdetmény: *Budapesti Közlöny* 1930. november 5.

51 Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a válság éveiben számos somogyszobi gazda ellen indult hasonló eljárás, ugyanakkor több olyan esettel is találkoztunk, amikor a szomszédos Ötvöskönyiban, Nagyatádon vagy más környékbeli településen lakók somogyszobi földjeit árverezték el.

52 MSK/105. 1938. 115. alapján.

gyarapítása, megőrzése elsődleges cél volt még abban az időben is, amikor alig lehetett jó áron gabonát értékesíteni. Egy visszaemlékezés érzékletesen mutatja be a helyi gondolkodást, amely szerint a föld biztonságot adhat: „...mert úgy tartották, ha valakinek földje van, akkor krumplit mindig tud vetni.”⁵³ Az 1 holdnál kisebb gazdaságok esetében alig volt szántó, de az e fölötti méretű üzemek esetében már terméshozott volt. Nem statisztikai jellegű forrásokból tudjuk, hogy a szántókon viszonylag széles volt a termelvények sora. A somogyszobi parasztok termelték a hagyományos gabonafajtákat (búza, rozs, árpa és zab), de mellette jókora kukoricaföldek is voltak a határban. Ami egyre inkább megszokottá vált, az a burgonyatermelés, amely majd néhány évtizeddel később, a szocialista korszakban egész Somogyszob legfontosabb termékkévé vált. Az idők során a szántóföldi termelés szélesebbé vált, s továbbra is fontos részét képezte a családi megélhetésnek. Erre utal az is, hogy a népszámlálások foglalkozási adatai szerint a mezőgazdaságban nagyszámú családi segítő található. A pillangós növények közül a lóhere és a lucerna termeléséről tudunk, ami az istállózó állattartáshoz kapcsolódott. A kertművelés során alapvető főzeléknövényeket (bab, borsó) termeltek, s ne feledkezzünk meg a jelentős méretű gyümölcsösökről sem. Elkülönített gyümölcsösök nem voltak, de a kertek természetes részét képezték a gyümölcsfák. Tudunk arról is, hogy több gazdálkodónak volt minőségi méhese.⁵⁴

Javította a lehetőségeket, hogy az 1920–1930-as években különböző megyei vagy járási egyesületek, szakirányító szervek egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a felvilágosításra, a gazdaképzésre. Ennek során a jobb minőségű termelés lehetőségeire helyben szervezett előadásokon, termékismertetőkön hívták föl a gazdaközönség figyelmét. 1932-ben például a Somogyvármegyei Közművelődési Egyesület egyhetes gazdasági tanfolyamot tartott Szobon, melyet Kulcsár Károly tanító rendezett.⁵⁵ 1941-ben Somogyszobon tartott gazdatanfolyam keretében az állattenyésztésről és gazdák társadalmi-szövetkezési szervezkedéséről hangzottak el előadások.⁵⁶ A minőségre is nagyobb gondot kellett már fordítani, ami részben a vetőmaghasználatához kapcsolódott. 1932-ben a Hangya szövetkezet a földművelésügyi minisztérium támogatásával Somogyszobon is elhelyezett vetőmag- és gabona-tisztítógépet.⁵⁷ Ezzel párhuzamosan tudunk arról, hogy tanult, nagyobb somogyszobi gazdák választott tagként kerültek be kamarai járási mezőgazdasági bizottságba. Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara Nagyatádi járási mezőgazdasági bizottságának a hercegi földek egy részét bérlő Mayerhofer Ödön volt a vezetője,⁵⁸ aki még ezen túl is számos, gazdaságon túli funkciót is ellátott.

A gazdálkodás fontos üzemága volt az állattartás. (Sajnos az állatállomány statisztikai adatai kapcsán nincs lehetőségünk a falusi és az uradalmi adatok szétválasztására, legfeljebb egyéb uradalmi források alapján tudunk következtetni.) A 893 darab szarvasmarha kb. fele a falusiakra jutott. Az állomány tekintélyes méretére utal,

53 L. KAPITÁNY Orsolya: Somogyszob község reformátusságának házassági kapcsolatrendszere 1850–1930 között. In *Somogyi Múzeumok Közleményei* 10. Kaposvár 1994. 233.

54 *Magyar Méh* 1929. július. 180.

55 *Hírek* 1932. december 8. 3.

56 *Hírek* 1941. január 30. 3.

57 *Hírek* 1933. szeptember 15. 3.

58 ALSÓDUNÁNTÚLI 1935. 2. 238.

hogy a Nagyatádi járás 29 faluja között a második helyen állt Somogyszob, csak a jóval nagyobb lakosságú Felsősegeds elözte meg. Itt is végbement a fajtaváltás: míg korábban az erdélyi-magyar fajta volt az uralkodó, addig a harmincas évek közepére már a hús- és tejtermelő piros-tarka állomány vált dominánssá. Igás ökörként már csak 69 marhát használtak, ugyanakkor az állomány fele hízó- és fejőstehen volt. Továbbra is kuriózumnak számított a bivalytartás, amelyhez hasonló méretűt alig találni egész Somogyban: 1935-ben 110 bivalyt tartottak a község határain belül, s e tekintetben csak Somogyvár és Teklafalu előzte meg Szobot. Az állattartásnak voltak veszélyei, s itt főleg az időről időre felbukkanó járványok, betegségek szerepét kell kiemelnünk. 1925-ben például májmétely tizedelte a gazdák marhaállományát, amely kapcsán kiemelték, hogy a gyógyítás hatalmas költséget jelentett volna, ezért az állatokat le kellett vágni, ami viszont a mészárosoknak és húskereskedőknek nagy üzlet volt, hiszen az ilyen betegségben szenvedő állatok húsa az emberek számára fogyasztható.⁵⁹ A falusiak a szarvasmarhákat a községi utcákon hajtották ki a közlegelőre, a marhák után terelték a kecskéket is.⁶⁰

A 415 darabos lóállomány viszont mesze felülmúlja a korábbi állapotokat, nagyjából fele-fele arányban oszlott meg a melegvérű és a hidegvérű állomány. A sertéstartás előretörése egyértelmű: 1935-ben a 2738 darabos állomány háromszoros növekedés a negyven évvel korábbi állapothoz képest, s arra utal, hogy a fogyasztásban meghatározóvá vált a disznóhús. Juhászattal csak az uradalom foglalkozott. Emeljük még ki a baromfitartás jelentőségét: a községben 8302 baromfit írtak össze, amelynek mintegy 90%-a (7474 db) tyúkféle volt, de mellette foglalkoztak a lakosok kacsaival, pulykáival, lúddal és még galambokkal is.⁶¹ Az 1930-as évek végén merült fel az, hogyan kapcsolódhatnak be a kisgazdák a külföldi állatkivitelbe. Ezzel egy időben a Gazdakamara megkezdte az állatértékesítő csoportok szervezését, Somogyszobon is alakult ilyen csoport.⁶² Fellendült a pulyka- és gyöngytyúktartás, amit főleg az angliai piac generált: a karácsony előtti időszakban jelentős exportra nyílt lehetőség. Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara Somogyban hat települést jelölt ki pulykaexportvásár tartására, köztük Somogyszobot. A helyi és környékbeli gazdák figyelmét felhívták arra, hogy ne vágják le és ne értékesítsék a pulykákat idő előtt, s minél nagyobb számban vigyék a vásárra termékeiket. Somogyszobon Kremsier Sándor uradalmi tisztartó szervezte a vásárt.⁶³ A fenti számokból arra következtethetünk, hogy egy paraszti kisüzemre 1935-ben nagyjából 1–2 ló, 2 szarvasmarha, 6–8 sertés és kb. 25–30 baromfi jutott.

A hajdani úrbéresek alkotta helyi közbirtokosságnak jelentős méretű földje volt a faluban. Ezek a régi közbirtokosságok a két háború között sok helyen alakultak át

59 A betegségre lásd: *Somogyi Ujság* 1925. március 13., 3.

60 VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. Iratok. Fényképpel illusztrált kiállítási tétel: „A csorda kihajtáskor”.

61 Az állattartás adataihoz lásd: *Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfa állománya az 1935. évben*. Budapest, 1937. 88–89. (Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 100.) (a továbbiakban: MSK/100. 1937.)

62 *Hírek* 1939. március 16. 2.

63 *Somogyi Ujság* 1937. november 25. 1.; *Somogyi Ujság* 1938. október 19. 3.

Legeltetési Társulattá.⁶⁴ A Somogyszobi Legeltetési Társulat alapszabályait a magyar kir. földművelésügyi miniszter 37.987/1932. sz. alatti rendeletével állapította meg.⁶⁵ A Társulat pontosan szabályozta a közösség tulajdonában lévő egyéni lehetőségeket. A tagok legeltetési bért fizettek. 1945-ben 137 tagja volt a Társulatnak.⁶⁶ Fontos volt a terület jövedelmeztetése is, amit a közbirtokosság már a 19. század végétől a vadászati jog bérbeadásával oldott meg. 1938-ban például a somogyszobi telkes birtokosság legeltetési társulata, amelynek ekkor Katona József helybeli lakos volt az elnöke, a tulajdonát képező, Somogyszob község határában fekvő mintegy 140 hold szántó, 15 hold rét, 242 hold legelő, 445 hold erdő és 32 hold több helyen fekvő tőterületen gyakorolható vadászati jogot 1938. augusztus 1-től 1944 július hó 31-ig terjedő hat évre zárt írásbeli ajánlat alapján haszonbérbe adta. A vadászati haszonbért évente két alkalommal kellett fizetni. Nem fizetés esetén a társulatnak jogában állt a szerződés felbontása, ilyenkor a bérlő a biztosítékot elvesztette. Az okozott károkat a bérlő köteles volt megtéríteni, s nem adhatta a területet tovább albérlébe. A közgyűlés fenntartotta magának a szabad választás jogát.⁶⁷

A paraszti kisüzemnek fontos része volt a közbirtokossági tulajdonban lévő erdő. Akárcsak a legelők esetében, ezt is a hajdani úrbéres és urasági közös használatú földekből kapta a volt telkes réteg. Terjedelme 93,5 hold erdő, illetve 2,4 hold egyéb terület, vagyis összesen 95,9 holdat tett ki. Az erdő a falu keleti részén, észak-déli irányban húzódott. Akárcsak az uradalmi erdőt, ezt is üzemterv szerint kellett kezelni, amit 1898 óta időközönként felülvizsgáltak. 1930-ban került sor új üzemterv készítésére, bár nagy változások nem történtek az idők során. A nem túl nagy területet nyolc erdőtagra osztották. A közbirtokossági erdő fafajok szerint 80 holdban kocsányos tölgyből, illetve kisebb részben magas kőrisből és szilből állt. Az erdő sík területen feküdt, folyóvizek nem tagolták. Az üzemterv komoly megkötést tartalmazott, miszerint 80 éves vágásfordulóval lehetett csak a fát letermelni. Az erdő gazdasági hasznosítását teljes egészében a közbirtokosság végezte. Az erdőtulajdon után különböző adók terhelték a közbirtokosságot, így például fizetni kellett egyenes állami adót, községi pótdadót, útdadót, országos betegápolási adót, állami erdőkezelési járulékot és vármegyei erdőőrzési költséget.⁶⁸

64 Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (a továbbiakban HU-MNL-SVL) IX. 1707. Somogyszobi Telkes Birtokosság Legeltetési Társulatának iratai; illetve HU-MNL-SVL IX. 1864. Somogyszobi volt Úrbéres Erdőbirtokossági Társulat iratai. Lásd még: *Magyar néprajz. VIII. Társadalom*. Szerk. SÁRKÁNY Mihály – SZILÁGYI Miklós. Budapest 2000. 564–566.

65 *Budapesti Közlöny* 1932. október 30. 8.

66 VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. „Somogyszobi telkes birtokosok legeltetési társulat legelőadó beszedési naplója az 1945. évre.” Kiállítási anyag.

67 *Magyar Vadászhíradó* 1938. augusztus 15. 368.; lásd még: *Uj-Somogy* 1938. augusztus 20. 9.

68 HU-MNL-SVL IV. 428. Somogy megyei erdőgazdasági üzemtervek gyűjteménye. Somogyszob. 1930. évi erdészeti üzemterv.

A falusi iparosok

A két háború közötti időszakban folytatódott a hazai foglalkozási szerkezet korábban megindult átalakulása, amely során növekedett az iparral foglalkozók aránya. Gyorsan nőtt a kisiparosok száma is: országos szinten 1930-ban 158 ezer, 1940-ben már 185 ezer kisipari műhelyt találhatunk.⁶⁹ Vége volt már annak az időszaknak, amikor egy faluban csak a mezőgazdaság jelenthette a megélhetést. A Somogyszob melletti nagyobb településekre nézve is azt láthatjuk, hogy jó néhány nagyközségben egyre több ipari kapacitás jött létre. Lábodon keményítőgyárat, Nagyatádon konzervgyárat, textilgyárat, gőzmalmot stb. alapítottak.⁷⁰

Somogyszobon az iparral foglalkozók száma csak lassan emelkedett. A foglalkozási adatok alapján 1920-ban 77, 1930-ban pedig már 103 iparral foglalkozó kereső személyt írtak össze, akik közül öten voltak nők. A falu 885 keresőjének iparból élő aránya 11,7% volt, ami ugyan messze elmaradt az országos átlagtól, de figyelembe kell vennünk, hogy Somogyszob egy tipikus agrártérség települése volt. Összehasonlítva Somogyszob ipari keresőkre vonatkozó adatait a környék településeivel, azt látjuk, hogy a járási székhelyet, Nagyatádot leszámítva csak a jóval népesebb Felsősegesden (166 fő) és Lábodon (120 fő) volt több iparos, a járásba tartozó többi 26 falu iparosainak száma jelentősen elmaradt Somogyszobétól. A járásban Nagyatádot leszámítva 9,5% volt a keresőkön belül az iparosok átlagos aránya, ami lényegesen alacsonyabb a fent jelzett somogyszobi 11,6%-nál, s arányokat tekintve újfent csak Felsősegesd (14,3%) és Lábod (11,7%) előzte meg Szobot.⁷¹

1930-ban önálló ipari vállalkozást 48-an vittek, akikhez összesen 55 főnyi segéd-személyzet kapcsolódott, köztük a legnagyobb csoportot a segédek, munkások, családtagok tették ki, de volt köztük 11 tanonc is. Az ipari vállalkozások üzemméretét szemlélve azt láthatjuk, hogy a 48 cégből 25 segéd nélkül dolgozott, 21 olyan cég volt, ahol 1-2 segédet írtak össze, s 2 olyat találunk, ahol már 3-5 fő közötti foglalkoztatott dolgozott.⁷² Ez egybeesik az országos képpel, hiszen az iparosok „...számszerűen döntő és jellegadó magját a segéd nélküli, valamint az 1-3 segédes műhelytulajdonosok képezték”.⁷³ Fontos azonban megjegyezni, hogy Somogyszobon iparosokat nemcsak a faluban, hanem a külterületeken (pusztákon) is bőven találunk. 1930-ban Kis- és Nagybaráti pusztán 4, Kaszópusztán 1, Kerékaraszi pusztán 10, Kúvölgy pusztán 2 iparost számláltak.⁷⁴ Ez azért lényeges, mert ez a 17 fő külterületi nem önálló iparos egészen biztosan az uradalomhoz s nem a községben belüli ipar rendszeréhez kötődött, ugyanakkor nagy valószínűséggel uradalmi alkalmazottak voltak.

69 GYÁNI 1998. 258.

70 KAPOSI Zoltán: A magyarországi nagybirtokok működési nehézségei (1920–1941). In *Az agrárium útkeresése Közép-Európában a két világháború között*. Szerk. ESTÓK János. Budapest 2024. 81–119.

71 Az adatokhoz: NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 18.

72 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 114–115.

73 GYÁNI 1998. 258.

74 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 333–334.

Kik voltak a faluban a jelentősebb ipari vállalkozók? Az 1924. évi címtár alapján néhányukat névről is ismerjük. Az 1924. évi ipari címtár⁷⁵ adatait összevetve korábbi forrásokkal⁷⁶ kiderül, hogy voltak köztük olyanok, akik régi polgárai voltak a falunak. A kádárok között Szabó János, a mészárosok között Hausner Sándor neve már a 19. század végi jegyzékben is szerepelt, ami helyben lakást és munkát feltételez. Az állandóságot mutatja Bohenszky pékmester jelenléte, aki az 1924. és az 1939. évi kimutatásokban is szerepel. Bohenszky József Somogyszobon született 1909-ben. Mesterségét apja mellett tanulta ki, aki 1888-an alapította sütőüzemét. A pékség egykemencés volt.⁷⁷ (A családnak volt egy közigazgatásban működő ága is, József testvére Gigén volt a főjegyző.) Bohenszky József 1926-ban szabadult fel, s a családi műhelyben kezdett dolgozni legkisebb fiúként. A háborúban munkaszolgálatra vittek, ahonnan két évvel később tért haza. Miután apja 81 éves korában, 1944-ben meghalt,⁷⁸ 1945 után már egyedül vitte az apjától örökölt pékműhelyt. A szocialista korszakban a Nagyatádi Sütőipari Vállalat igazgatója lett.⁷⁹

Ugyanakkor a többség esetében a korábbi adatokhoz képest a nevek újak, vagyis sok olyan iparos van a jegyzékben, akik máshonnan költöztek Somogyszobra. Az iparosok vándorlása a két háború közötti korszakban jelentős lehetett. Több olyan iparosról tudunk, aki alig pár évig tartózkodott csak Somogyszobon, majd tovább állt oda, ahol lehet, kedvezőbbek voltak a működési feltételek. Kumstics Lajos hentes és mészáros például 1886-ban született Nagybjajomban, ahol apja mészáros és vendéglős volt. Ő maga Csurgón tanulta ki az iparát, mint segéd Budapesten és Bécsben is dolgozott. Először 1911-ben önállósította magát Somogyszobon, majd Kisbjajomban és Nagyatádon, 1914-ben pedig már Kadarkúton találjuk.⁸⁰ Stamfel György szabómester 1896-ban született Szedolcén, Fiumától nem messze fekvő községben. Iparát Erdősokonyán (ma Csokonyavisonta) tanulta ki. 1918-ban önállósította magát Somogyszobon. Részt vett a világháborúban, 1916–18 között az olasz fronton harcolt, egyszer megsebesült. A somogyszobi iparoskör elnöke volt. Később Magyaratádra került, ahol az ipartestület elnöke lett.⁸¹ Szigeti János 1900-ban született Iharosbényben. Iskolázása után Sárváron és Kisbénen tejgazdasági és vasmesteri vizsgát tett, azután Csurgón uradalmi gazdaellenőr lett. Később a Soproni Tejgazdasági Rt. tapsonyi üzemének vezetését vállalta, majd a Somogy megyei szarvasmarha-tenyésztők tejgazdaságában töltött be ellenőri állást. Ezután ispán volt több uradalomban. 1937-től üzemvezetője lett a somogyszobi tejszövetkezetnek.⁸² Az iparosok mobilitását mutatja, hogy gyakran találkozunk a korabeli újságokban olyan hirdetésekkel, amelyekben éppen a somogyszobi ipari műhelyt vagy üzletet kínálták eladásra. 1930-ban

75 IPARI CÍMTÁR 1924. 1296.

76 Lásd például a 19. század végére: *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke*. Szerk. JEKELFALUSSY József. Budapest 1892.

77 FÓRIS – KERTÉSZ 1939. 678.

78 *Uj-Somogy* 1944. január 5. 5.

79 *Somogyi Néplap* 1970. január 21.

80 FÓRIS Anna – KERTÉSZ János: Somogy vármegye községei. In SZEGHALMY Gyula: *Magyar városok és vármegyék monográfiája 27. Dunántúli vármegyék. II.* Budapest 1939. 789.

81 FÓRIS – KERTÉSZ 1939. 875.

82 Uo. 890.

például Babics Gyula mészáros és hentes a vasútállomás melletti kétéves házát (két szobával, konyhával, kamrával, hentesüzlet teljes felszereléssel, jégveremmel) hirdette szabad kézből eladásra.⁸³

A mesterségeket tekintve az önálló vállalkozókon belül Somogyszobon a két háború közötti időben átlagosan 12–15 mesterséget azonosíthatunk, amit ki kell egészítenünk néhány, az uradalomban folytatott szakmával (utóbbiak főleg a gépészethez kapcsolódtak).⁸⁴ Látható a lenti táblázatból, hogy legnagyobb számban cipészek, szabók, mészárosok, kőművesek és asztalosok voltak jelen.

*Az ismertebb somogyszobi iparosok az 1920-as évek közepén*⁸⁵

Ácsok:	Kovács József, Marics György
Asztalosok:	Csontos József, Paulovics Antal, Tula Tivadar
Borbély:	Illés Ferenc
Cipészek:	Kiss Ferenc, Nagy Ferenc
Kádár:	Szabó János
Korcsmáros:	özv. Brehm Frigyesné, özv. Kmutics Józsefné
Kovácsok:	Babics Gyula, Hosszú Lajos
Kőművesek:	Kismihok István, Pápai János, Pápai József
Malomiparos:	hg. Hohenlohe malma – bérbe adva
Mészáros:	Hausner Sándor, ifj. Mátyás Ferenc, öreg Mátyás Ferenc
Pék:	Bohenszky Sámuel
Szabók:	Bátor József, Berta András, Stamfel György

A táblázat nem tartalmazza még a falu legnagyobb ipari üzemét, mégpedig az Arany-, később Arany-Klinger-malmot, amit éppen az adatfelvétel idején építettek föl. A két háború közötti korszakban a mesterségbeli tudás és annak a családtagok felé való továbbadása igen fontos volt az egyéni életpályák szempontjából. Ez látszik a Klinger família esetében is. Klinger János sok éven át Hohenlohe herceg gőzmalmát vezette, családjával az uradalom egyik szolgálati lakásában éltek. Egyik alapítója volt a helyi Iparoskörnek. A főmolnár tudatosan taníttatta fiait, így például idősebb fia, Imre egy budapesti szakiskolában szerezte molnármesteri tudását. 1915-ben vonult be, az orosz fronton harcolt, mint géppuskás, egy alkalommal megsebesült.⁸⁶ A háborúból visszatérve apja mellett dolgozott. Öccse, Károly egy budapesti rizsmalomban dolgozott. Klinger Imre 1921-ben kötött házasságot Arany Annával, akinek familiája a szomszédos Inkey-birtokon volt kisbérelő, ahol szántót és szőlőt műveltek. A somogyszobi malmot, amely a falu szélén, az Atádi út elején, lényegében a vasútálló-

⁸³ *Uj-Somogy* 1930. november 11. 5.

⁸⁴ Egy forrásra utal KISS Norbert Péter is, amikor az 1928. évben keletkezett, a potenciális villamosítás kapcsán felvett kérdőív adatait írja le. Lásd: KISS Norbert Péter: Az első világháborútól a második évezredig (1914–2000). In *Somogyszob története I.* Főszerk. SZÁNTÓ László. Somogyszob 2024. 95.

⁸⁵ IPARI CÍMTÁR 1924. 1296.

⁸⁶ *A volt m. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak története.* Szerk. LÉGRÁDY Elek. Pécs 1938. 529.

más mellett helyezkedett el, Arany István építette 1924–25-ben. Klinger Imre önálló vállalkozásba kezdett, megvásárolta apósától az állomás mellett álló vámörlő malmot, s családjával ott rendezkedett be egészen 1939-ig, házuk a malom udvarán volt. Mielőtt odaköltöztek, vásároltak egy kis házat a sorompó mellett is. A kitartó munka meghozta gyümölcsét: az eredményes működés révén előbb gőzüzemre, később pedig szivógázüzemre tudták a malmot fejleszteni. Az 1930-as évek vége felé azonban nehézségek léptek el: a vállalkozó agyvérzést kapott, ami visszavetette a cég működését. 1939-ben két Arany fivér is betársult, a malom fele lett az övék, ám a tulajdonosi nehézségek mellett csökkenő forgalommal és jövedelemmel kellett számolni. Klinger Imre 1941-ben második agyvérzésében elhunyt.⁸⁷

Klinger Imre egyik lánya, Ilona későbbi visszaemlékezése révén lehetőségünk van egy kicsit jobban betekinteni a molnárcsalád életébe.⁸⁸ Eltekintve a személyes vonatkozásoktól, négy fontosabb jelenségre hívjuk föl a figyelmet. Az egyik az üzemi működés, amely egy falusi malomvállalkozás esetében több külső dolgozót is feltételezett: szükség volt gépészre, segédekre, inasokra stb. A korabeli kisvállalkozások fontos vonása volt dolgozóik ellátása, ami azt jelentette, hogy malom alkalmazottjainak ebédjét a tulajdonos biztosította, a vállalkozó feleségének a visszaemlékezés szerint 8–10 emberről kellett gondoskodnia. Ha éppen nem volt inasuk, akkor a lányoknak kellett annak munkáját ellátni. Második megjegyzésünk az ellátás háttérrendszerére vonatkozik. Az iparos vállalkozóknak is foglalkozni kellett a megélhetés és a fogyasztás biztosítása kapcsán mezőgazdasággal (ez még a nagy déldunántúli ipari városokban is így volt),⁸⁹ tisztán ipari jövedelemből a piacon vásárolva nehezen lehetett volna megélni. A baromfiudvarban leginkább tyúkot, kakast, kacsát, pulykát, gyöngytyúkot és libát tartottak, de foglalkoztak sertéstartással és hizlalással is, s volt egy Cifra nevű tehenük is, amely révén a család tejellátása megvalósult. A ház mögött veteményeskert húzódott, ahol málna- és ribizlibokrok, eper és zöldségfélék fordultak elő, azontúl már a szántóföld kezdődött, ahol kukoricát, babot, burgonyát, tököt, takarmányrépát termesztettek a családi háztartás részére. Harmadszor a családi munkamegosztásra hívjuk fel a figyelmet: a malmi tevékenységen túl a nők minden ház körüli munkát elvégeztek, foglalkoztak az állatokkal, a család mindennapi ellátása kapcsán sütöttek, főztek, mostak, vasaltak, varrtak, terítettek, mosogattak, ellátták a családtagokat, takarítottak stb. Végül arra is utalnunk kell, hogy az ipari vállalkozók sok esetben lehetséges értékmintát is közvetítettek a tradicionális gazdálkodók számára, hiszen a vállalkozás kapcsán adózási és könyvelési ismeretekre volt szükségük, ugyanakkor természetes volt, hogy gyermekeiket iskoláztatják,

87 VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. <http://vilmahaz.hu/2023/02/14/klinger-arany-malom/> (utolsó letöltés: 2024. 10. 08.)

88 KONTRA Györgyné Klinger Ilona: *Emlékeim*. In VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. Dokumentumgyűjtemény (Kézirat). Somogyszob 2008.

89 Lásd Arató Jenő, nagykanizsai származású, később pécsi törvényszéki bíró visszaemlékezését. ARATÓ Jenő: *Életem II. (1916–1938)*. <http://www.csongor6.fw.hu/Neus12/pdf/1/4naplo1916-1938.pdf> (utolsó letöltés: 2024. 10. 08.)

szakmára taníttatják, s bár középiskolába nem járhattak, de otthon a vállalkozás működtetése kapcsán sokfajta ismeretet elsajátítottak.⁹⁰

A piacgazdaság korszakában erős volt az önkéntes és érdekvédelmi jellegű társadalmi egyesületek létrehozásának igénye. Szakirodalmi szinten számos munkában mutattak rá arra, hogy Somogy megye településein is a legkülönbözőbb célokból igen sok egyesületet alapítottak. Az iparosok és a kereskedők egyesületei, körei igen népszerűek, elterjedtek voltak. Sajátosak voltak ezek az egyesületek, hiszen a szakmaiság mellett sokszor felvállalták a kulturális felvilágosítás funkcióját is. Somogyszobon először 1903-ban hozták létre az Iparoskört, mégpedig Csákány János asztalos szervezésével és Péter Tivadar tanító vezetésével, majd pedig 1913-ban alakult meg újra a Kör.⁹¹ Az 1930-as évek végére a tagok száma kb. 50 fő volt.⁹² A szobi iparoskör számos kulturális előadást szervezett és mellette működő színielőadásokat is rendeztek. Az Iparoskörnek az 1930-as években a Krausz-vendéglőben volt a székhelye. Vezetőségébe (tisztikarába) különböző rétegekből kerültek be személyek. A harmincas évek vége felé elnöke Stámfel György szabómester, alelnöke Dalfakné Gusztáv uradalmi gépész, tiszteletbeli elnöke Péczel Tivadar és Szabady Károly nyugalmazott főjegyző, könyvtárosa Czinkovics Géza, jegyzője Király János, pénztárosa Pető István cipész volt.⁹³

A szolgáltató szektor és az infrastruktúra fejlődése

A vizsgált korszak a magyar vidék szempontjából azért is érdekes, mert a dualizmus korában megkezdődő tradicionális világ felbomlásának folyamatai ez alatt a negyed évszázad alatt látványosan kiteljesedtek. Kinyílt a világ a falu számára is, amibe per sze a világpolitikai, háborús, mobilizációs változások ugyanúgy beletartoztak, mint az alapfokú képzettség (iskolák) erősödése vagy a helyi piacosodás tendenciái stb. Ezeket a folyamatokat Somogyszob esetében is lehet látni, legfőképpen abban, hogy új gazdaságszervezeti modellek jelentek meg (szövetkezetek, részvénytársaságok), erősödött a helyi kereskedelem, bővültek a vendéglátás lehetőségei stb. Sok újdonságot hozott a javuló közigazgatás és infrastrukturális környezet, nem is beszélve a helyi közösségek erősödő önszerveződéséről.

Láthattuk korábban, hogy 1920–1941 között a kereskedelemmel foglalkozók száma – bár a válság alatt visszaesett – egészében véve nem változott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy szervezeti és működési szempontból ne következtek volna be jelentős változások. A kereskedelemnek számos új területe jelent meg, s mellette a vendéglátásban is található bővülés, amit a korabeli statisztikák az iparhoz soroltak. Értelmezésünk szerint azonban a vendéglátás bármilyen formája inkább a kereskedelemhez kötődik, s ha ezt a tényt figyelembe vesszük, akkor az ágazat erősödését figyelhetjük meg.

90 Lásd: KONTRA 2008.

91 BÖSZE Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...”. *Somogy megye egyesületei a dualizmus korában*. Kaposvár 1997. 239. (Somogyi Almanach 53); KISS 2024. 98–99.

92 FÓRIS – KERTÉSZ 1939. 751.

93 Uo.

Sokat jelentett a falunak, hogy ebben az időszakban is megmaradt a község országos vásártartási joga. A kereskedelemügyi miniszter 59.500/924. sz. engedélye alapján évente három állatfelhajtással kapcsolatos országos kirakodó vásárt rendezhettek, mégpedig március, május és szeptember hónap 24. napját megelőző szerdai napokon.⁹⁴ A község már 1914-ben is kérvényezte egy negyedik vásár megtartásának lehetőségét is, de ezt nem engedélyezte az illetékes Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara,⁹⁵ később, 1931-ben is megpróbálkoztak vele, de akkor sem jártak sikerrel.⁹⁶ A somogy-szobi vásároknak persze meg kellett azzal is küzdeni, hogy a környék nagyobb települései is rendelkeztek vásártartási joggal, ez esetben a közeli Nagyatád, Iharosberény és Csurgó, de főleg az országos méretekben is kiemelkedő Nagykanizsa vitte el a vásárlók nagy részét. Az állatvásárokon főleg a szarvasmarha- és a loértékesítés volt jelentős. Láthattuk korábban, hogy a szobi gazdák az átlagnál magasabb állatállománnyal rendelkeztek, számukra nyilván nagyon fontos lehetett az állatvásár sikere. Mivel az eladók és vevők vasúton több irányból könnyen elérhették a települést, ez növelhette a település ismertségét, ugyanakkor az áruszállítást is megkönnyítette.

A kereskedelemnek egy újszerű formája volt a szövetkezeti modell. A 19. század vége felé több hazai agrárpolitikus ismerte föl, hogy a piacgazdaság rendszerében a falusi népességnek nagy szüksége van olyan árucikkekkel való ellátására, amelyeket önmaga már nem képes előállítani.⁹⁷ Ennek megfelelően egyre több településen voltak már kezdetleges vegyesboltok, de még sokáig igen jelentős maradt azon kereskedők pozíciója, akik időről időre a falvak lakosságát ellátták (főleg) iparcikkekkel. Voltak ennek vadhajtásai is, így például az uzsorakölcsön és a magas árak. Az 1898-ban elindított Hangya szövetkezeti mozgalom viszont arra tett kísérletet, hogy az efféle kereskedelem helyett a helyi önszerveződő lakosság működtessen boltot.⁹⁸ A Hangya Somogyban lassan honosodott meg, de 1918 után már gyorsan szélesedett a hálózata. Erősítette a Hangya gazdasági lehetőségeit, hogy a konzervatív magyar kormányzattól erőteljes hátszelet kapott (kedvezményes hitelek, egyéb támogatások stb.), szemben a piaci alapú kereskedelemmel.⁹⁹

Somogy-szobon a Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezet 1920-ban jött létre. A szövetkezet célja a tagok és hozzátartozóik olcsó és jó minőségű háztartási és gazdasági cikkekkel való ellátása, illetve termékeik eladásának közvetítése volt. A szövetkezeti működés lényege az volt, hogy a belépő tagok üzletrészeket vásároltak, amelyek fejében olcsóbban kaptak termékeket, s az év végén üzletrészeik arányában még vásárlási visszatérítéshez is hozzájuthattak. Az igazgatóság Németh Károly, Szabady Károly, ifj. Puskás József, Babics György, Dávidházi József, Pálfi György,

94 *Somogyi Újság* 1924. május 16. 2.; *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja* 1924. május 22. 217.

95 *Somogyvármegye* 1914. július 25. 5.

96 *Uj-Somogy* 1931. december 1. 1.

97 Lásd: GYIMESI Sándor: A parasztság és a szövetkezeti mozgalom. In *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. II.* Szerk. SZABÓ István. Budapest 1972. 616–652. tanulmányát.

98 *A „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja első 25 éve.* Budapest 1923. (A Hangya saját kiadása.)

99 Lásd ennek egy dél-dunántúli esetét: KAPOSI Zoltán: A Hangya Szövetkezet működése Pécsen a két világháború között. In *A polgári kori szövetkezetek Magyarországon.* Szerk. ESTÖK János. Budapest 2024. (Megjelenés alatt.)

ifj. Vincze György igazgatósági tagokból állt, akik egyértelműen a falu jobb módú tagjaiból kerültek ki: voltak köztük gazdák, iparosok, jegyző stb. A cég érvényességét a két igazgatósági tag együttes aláírása biztosította. A somogyszobi szövetkezet az 1920-as évek elején évi 3,5 millió korona forgalmat bonyolított le, ami mintegy fele volt a nagyatádi forgalmi értéknek, de jóval meghaladta a környéken lévő iharosberényi, inkei vagy szentai szövetkezetét.¹⁰⁰ Mivel a somogyszobi szövetkezet az országos hálózat tagja volt, ezért hirdetményeit a *Hangya* lapjában, a *Gazdaszövetség*-ben adhatta közre.¹⁰¹ 1924-ben úgy módosult az alapszabály, hogy a hirdetések már a budapesti *Hangya* című lapban jelentek meg.¹⁰² 1931-ben az alapszabály módosították, ekkor az igazgatóság már 5–11 tagból áll.¹⁰³ A *Hangya* logisztikája egyszerű volt, s megfelelt a mai nagykereskedelemnek: az országos központ nagy tételben vásárolt termékeket, amelyeket eljuttatott a helyi szövetkezeteknek, akik azt az addigi piaci árnál 5–10%-kal olcsóbban értékesíthették. Lehetőség volt ugyanakkor a tagok által helyben termelt árucikkek forgalmazására is. A somogyszobi *Hangya* is bővült a két évtized alatt, amit jól mutat, hogy 1933-ban már fiókot is tudtak nyitni.¹⁰⁴ Még megjegyezzük, hogy a két háború közötti korszakban a megyében gyorsan szaporodtak a *Hangya*-szervezetek: 1936-ban Somogyban már 96 *Hangya*-szövetkezet működött,¹⁰⁵ ami kétszerese volt mind a Baranya, mind a Tolna megyei számnak.

Az 1920 utáni években jelentős kereskedelmi élénkülés tapasztalható Magyarországon. Lényeges, hogy az egyéni tőkehiány miatt a társas formák kerültek előtérbe. Somogyszobon 1922-ben alakult meg a dél-somogyi gazdák áru- és terményforgalmi részvénytársasága. A társaság az 1922. július 9-én tartott alakuló közgyűlésen elfogadott alapszabályok szerint keletkezett, székhelye Somogyszob volt, tartamát pedig ötven évre határozták meg. Az alapszabály szerint a társaság célja a gazdaközönség szükségleteinek kielégítése céljából áruüzlet létesítése, terményekkel és borral való kereskedés. Alaptőkéje 120 ezer korona volt, amely 800 darab, 150 korona névértékű névre szóló részvényből áll. Az igazgatóság helyi jómódú gazdákból és kereskedőkből állt. Birkás János igazgató, Mach József aligazgató, Futó János, Kisillés József, Puskás József, Kisillés József (felső), Koszta Emil és Bedics Ferenc igazgatósági tagokból áll.¹⁰⁶ Egy évvel a megalakulás után, 1923-ban az infláció miatt már arról döntöttek, hogy az alaptőkét 1,5 millió koronára emelik,¹⁰⁷ ami ebben az időszakban országsszerte teljesen megszokott volt. Nem volt nagy a szervezet, amit jól mutat, hogy a

100 HANGYA 1923. 95–98.

101 *Központi Értesítő* 1920. július 22. 878.

102 *Központi Értesítő* 1924. július 24. 1103.

103 *Központi Értesítő* 1931. szeptember 17. 653.

104 JANKOVICH 1936. 17.

105 *Országos Mezőgazdasági Címtár I–II. I.* (a továbbiakban MEZŐGAZDASÁGI CÍMTÁR 1936.). Szerk. CZEGLÉDY Béla – GESZTELY NAGY László – KISS Elemér – KULIN István – ORMÁNDY János. Budapest 1936. 106.

106 A törvényszéki bejegyzéshez lásd: *Központi Értesítő* 1922. szeptember 7. 772.; ill. *Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle)* 1922–1924. XLIX. évfolyam az 1925-ik évre. Kiadja: Dr. Galánthai Nagy Sándor. Budapest 1925. 879.

107 *Pécsi Tőzsde* 1923. október 6. 5.

harmadik éves rendes közgyűlését Máté József lakásán tartották.¹⁰⁸ A részvénytársaság azonban működése során nem tudott megfelelni saját elvárásainak, az 1920-as évek második felében egyre több problémával küszködött, ezért 1928-ban hivatalból elrendelték a felszámolást, ami végül 1930. november 9-én történt meg.¹⁰⁹

A hagyományos kiskereskedelemnek is maradtak lehetőségei a faluban. A Hangya boltján kívül is volt vegyeskereskedés, ahol főleg különféle iparcikket lehetett beszerezni, amire ebben a korszakban már egyre inkább rászorultak a lakosok. A boltok tulajdonosai általában jelentős tapasztalattal rendelkező kereskedők voltak, köztük több zsidó származású, de széles körben elfogadott személy található. 1924-ben a faluban négy vegyeskereskedés is működött, mégpedig Hammer Sándorné, özv. Pálfi Ferencné, Taub Géza és Weisz Kálmán tulajdonában.¹¹⁰ Fontos még kiemelni, hogy 1938-ban Somogyban 120 községben, köztük Somogyszobon is betiltották a házaló kereskedést.¹¹¹

Nézzünk néhány esetet a kereskedelemre vonatkozóan is. Az 1882-ben Nemesdedén született Nagy Ferenc jó példája a sokfajta mesterséggel foglalkozó szakembertípusnak. Iparral kezdte: előbb cipésznek és csizmadiának tanult, az okleveles szakács, hentes és mészáros képesítést 1915-ben szerezte meg. 1919-től Somogyszobon folytatta iparát. Később a vendéglátás felé fordult: szállodáját és három tereméből álló vendéglőjét 1921-ben nyitotta meg Somogyszobon. (A szálloda kifejezés abban az időben 5–10 szobás vendégfogadót rejtett, a somogyszobi szállodának ugyanakkor volt egy nagyterme is, ahol különböző rendezvényeket tudtak tartani.) Tagja volt a Hangya felügyelő bizottságának, a Nemzetvédő Bizottságnak, az Iparos Körnek, a Revíziós Ligának, a Járási Ipartestületnek pedig elöljárója. Az első világháborúban az olasz és a szerb fronton harcolt, kétszer megsebesült, mint őrmester szerelt le, Korona vas érdemérmét és még több más kitüntetést is kapott.¹¹² Ezt a vendéglőt és szállodát a válság alatt, 1932-ben Taub Géza és felesége, Krausz Margit megvette, ezzel egy időben Taub Géza korábbi boltját Balla Pál vette át.¹¹³ Az 1930-as évek második felében a legismertebb, jó forgalmú vegyeskereskedés és vendéglő Krausz Benő tulajdonában volt. A vendéglők a társasági összejövetelek színterei is voltak: alkalmasak voltak nagyobb összejövetelek befogadására, 50–100 fős bankettekről gyakoriak voltak a korabeli sajtóhírek. A kereskedők általában jómódúak lehettek, hiszen az áruforgalom beszerzése és forgatása jelentős tőkét feltételezett. Taub Géza például 1931-ben 50 holdas szántóját kínálta eladásra.¹¹⁴ A Taub családnak volt szállodája, kocsmája, vendéglője, cement- és mészkereskedése és vegyeskereskedése.¹¹⁵

108 *Uj-Somogy* 1926. április 22. 4.

109 *Budapesti Közlöny* 1931. április 22. 24.

110 *IPARI CÍMTÁR* 1924. 1296.

111 *Somogyi Ujság* 1938. november 6. 4.

112 *Vilma-házi Hirmondó* 2006. június 3.

113 *Uj-Somogy* 1931. február 1. 7.; *Uj-Somogy* 1932. május 4. 4.

114 *Pesti Hírlap* 1931. január 20. 25.

115 VILMA-HÁZ – SOMOGYSZOB. <http://vilmahaz.hu/2017/03/23/a-holokausz-a-somogyszobiak-emlekezeteben/> (utolsó letöltés: 2024. 10. 08.)

A Krausz-szálloda az 1930-as években

Forrás: <https://vilmahaz.hu/2017/03/23/a-holokausz-a-somogyszobiak-emlekezeteben/>

A vasútállomás épülete jobb oldalán lévő vendéglőt (restit) hosszú időn át a Bréhm család bérelte, amit aztán az özvegy 1926-ban a Vasutas Körnek adott át. A család telkének szélén volt egy kis szikvízüzemük, onnan vitték a szódát, rendelkeztek jégveremmel, a sört Nagykanizsáról, a bort Kéthelyről hozatták. Emeljük még ki azt is, hogy a vendéglők „demokratikus intézmények” voltak, ahol egymás mellé kerülhettek a különböző származású és jövedelmű társadalmi csoportok képviselői, a gazdától az elitig.¹¹⁶

Láthattuk korábban, hogy a szarvasmarhatartás fontos üzemága volt a paraszti gazdaságoknak. Az állomány fele tehén volt, így alapvető cél volt a tejértékesítés. Tejet helyben eladni nem nagyon lehetett, mert mindenkinek volt szarvasmarhája, ugyanakkor a környék nagyobb települései szintén jelentős állattartással rendelkeztek. A háború után a tejértékesítés lehetőségei beszűkültek, különösen a gazdasági válság idején kellett piaci megoldást találni. Az alispán kezdeményezésére 1932-ben jött létre a Somogyvármegyei Tejtermelők Szövetkezete.¹¹⁷ Ez adta a mintát a szobi gazdáknak, akik 1933-ban létrehozták a Somogyszobi Tejszövetkezetet. A korlátolt felelősségű szövetkezet július 16-án tartotta alakuló közgyűlését, ahol elfogadták az alapszabályokat. A szövetkezet célja a tej és egyéb gazdasági termékek feldolgozása és legelőnyösebb értékesítése, az ezek előállításához szükséges anyagok, gépek és eszközök beszerzése, a tejtermelés előmozdítása és ezáltal a tagok anyagi helyzetének javí-

116 SIMONNÉ PALLÓS Piroska – SPANICS Katalin: Rövid resti történet. In *Somogyszob története I.* Főszerk. SZÁNTÓ László. Somogyszob 2024. 288–290.

117 *Uj-Somogy* 1938. március 15. 5.

tása volt. Szövetkezet lévén, üzleti tőkéje 2 pengőben megállapított üzletrészekből állt össze. A tagok a szövetkezet kötelezettségeiért saját üzletrészüik névértékének kétszereséig voltak felelősek. Az igazgatóság 4 tagból állt.¹¹⁸ A tejszövetkezet üzemvezetője 1937-től a már korábban bemutatott Szigeti János volt.¹¹⁹ A szobi szervezet is tagja lett a fent említett megyei tejszövetkezetnek, amely házi kezelésbe vette a szentai, a csurgónagymartoni, a porrogi, a somogyszobi, a porrogszentkirályi, az alsósegesdi, a vései és a patai tejtermelő szövetkezeteket. A felsorolt szövetkezetek egy év alatt 245 106 pengőt kaptak 2 101 201 liter tejért, vagyis literenként átlagosan 8–9 fillér között mozogtak az árak. A házi kezelésbe vétel után mindenhol emelkedtek a bevételek, ami Somogyszobon 1453 pengő többletbevételt eredményezett.¹²⁰ A megyei szervezet működése biztonságos értékesítést hozott: 1934 decemberében (már Somogyvármegyei Tejszövetkezetek és Tejtermelő Gazdaságok Szövetsége néven¹²¹) a következő évre vonatkozó tejmennyiséget hirdették, s ebből kiderül, hogy a szövetkezeten keresztül Somogyszobról 29 653 liter tejet kívántak eladni.¹²²

A helyi gazdaság finanszírozásának lehetőségei a háború előtt is már működő helyi Hitelszövetkezet révén megmaradtak.¹²³ A somogyszobi szervezet az Országos Központi Hitelszövetkezet tagjaként működött. Hitelszövetkezetből sok volt Somogyban az első világháború utáni időkben: 1921-ben már 132 hitelszövetkezet működött a megyében, amelyek kiterjedése 282 községet érintett, s összesen 25 433 tagot számláltak.¹²⁴ Helyben azt várták a hitelszövetkezetektől, hogy biztosítja a gazdálkodás hitelszükségeit, s ezáltal folyamatossá teheti a működést. A somogyszobi szövetkezet vezetősége – hasonlóan más helyi szövetkezetekhez – sokat változott, aminek csak egy esete, amikor 1937. április 25-én megtartott közgyűlésen megválasztották Pálfi Györgyöt igazgatónak, ugyanakkor Birkás Ferenc és Leposa József igazgatósági tagok cégjegyzési jogosultsága megszűnt.¹²⁵

Az eddig bemutatott ipari, kereskedelmi szervezetek (szövetkezetek), amelyek kétségkívül újak számítottak, azért is fontosak, mert a két háború közötti korszakban a paraszti polgárosodás egy lépcsőfokát jelenthették: a döntően önellátó régi rendszertől az árutermelő- és értékesítő, a piac felé forduló parasztság képét mutatták, ahol ugyan a fő tevékenység még mindig az agrártermelés, de már egyre inkább a piaci szemlélet válik majd uralkodóvá. Ez a folyamat tudjuk, torzó maradt a második világháború s azt követő szovjet típusú agrármodell bevezetése miatt, ám a gyökerek kétségkívül láthatók.

Végül említsük meg, hogy infrastrukturális téren is voltak pozitív változások a két háború közötti korszakban. A közlekedésben dolgozók száma a vizsgált két évti-

118 *Központi Értesítő* 1934. szeptember 27. 612.

119 FÖRIS – KERTÉSZ 1939. 890.

120 *Uj-Somogy* 1938. március 15. 5.

121 A megyei szövetkezetnek Kaposvárott volt a központja. *MEZŐGAZDASÁGI CÍMTÁR* 1936. 1. 106.

122 *Tejgazdasági Szemle* 1934. december 15. 224.

123 HU-MNL-SVL-XI. 248. Somogyszobi Hitelszövetkezet iratai 1903–1947.

124 *Uj-Somogy* 1921. augusztus 10. 1.

125 *Központi Értesítő* 1937. június 10. 486.

zedben nem sokat változott.¹²⁶ Vasúton utazni könnyen lehetett akár a megyeközpont, akár más vásártartó települések felé, ugyanakkor nem volt nehéz elérni a községet sem. A vasúti közlekedés technológiája is javult a motorvonatok megjelenésével. Újdonság volt a sínautóbusz, aminek próbaútját 1934 nyarán tartották, ami a Kaposvár – Somogyszob útvonalat feleannyi idő alatt tette meg, mint a hagyományos gyorsvonat.¹²⁷ 1930-ban Somogyszob állomáson is megkezdte működését a Pécsi Üzletvezetőség területén megépített önálló vasúti telefonhálózathoz kapcsolódóan egy 25 vonalas mellékközpont.¹²⁸ Somogyszob is beleesett abba települési körbe, ahol a MÁV az 1920-as évek közepén a lakáshiány enyhítésére lakó- és irodaépületeket hozott létre.¹²⁹ Mutatja a vasutas társadalom községen belüli jelentőségét, hogy 1928-ban Somogyszobon Birkás József akkori állomásfőnök szervezésével létrejött a Vasutasok Köre. Három helyiségből álló új székházát 1934-ben avatták föl.¹³⁰ A Vasutas Kör tagjainak száma az 1930-as évek végére elérte a 150 főt. Az évtized végén a társaság elnöke Semlyén Géza állomásfőnök, ügyvezető alelnöke Bódis Sándor nyugalmazott főraktárnok, titkára Palataky Ferenc, háznagya Varga István, pénztárosa Szántó József volt.¹³¹ Tegyük még hozzá, a helyi vasutasok (vonatfékezők, váltókezelők, kalauzok stb.) között az 1930-as évek második felében jó néhány olyan családnevet találunk, amelyek a falu régi, akár több száz éve itt élő familiáira utalnak (Pálfi, Puskás, Fadgyas stb.), ami azt sejteti, hogy a jelentős szaporodás miatt akinek a birtokok felosztásánál már alig jutott föld, más ágazatok felé volt kénytelen orientálódni.¹³² Érdemes még arra is utalni, hogy vasutasnak lenni általában jelentős helyi megbecsülést jelentett. Egy-egy hosszú távú pályafutás a vasútnál az öregkori biztonságot hozhatta. Labanc András pályamester például 1935-ben 36 év szolgálat után vonulhatott nyugalomba, s az összetartozást mutatta, hogy minden ilyen alkalom nagy ünneplés közepette ment végbe.¹³³

Nagy jelentősége volt a közutak bővítésének is, hiszen ezzel érdemben lehetett javítani a szomszéd települések, piacok elérését. Somogyban az 1930-as évek második felében viszonylag sok közút építése vagy javítása kezdődött el. 1936-ban már folytak a Nagyatád–Somogyszob–Alsósegeds közötti törvényhatósági út földmunkái, valamint műtárgyépítései.¹³⁴ Az út létrehozásához a településeknek is hozzá kellett járulniuk, például a kőanyagot az érdekelt községek szállították.¹³⁵ A községen

126 NÉPSZÁMLÁLÁS 1920/2. 30.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1930/2. 18.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1941/1. 441.

127 *Somogyi Ujság* 1934. július 18. 1.

128 MAJDÁN János: Somogyszob és a vasút. In *Somogyszob története 1.* Főszerk. SZÁNTÓ László. Somogyszob 2024. 275.

129 Lásd: *A magyar kir. kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest 1929. *57.

130 *Uj-Somogy* 1935. augusztus 7. 3.

131 FÓRIS – KERTÉSZ 1939. 912.

132 *Magyar Vasúti és Közlekedési Sematizmus.* Szerk. TESZÉRI György – SÁGI Ernő Miklós – HALÁSZ Jenő Budapest 1938. 205.

133 *Uj-Somogy* 1935. február 6. 3–4.

134 *Uj-Somogy* 1936. július 29. 1.

135 *Somogyi Ujság* 1937. július 27. 1.

belül 1928-ban gyalogjáró híd és kb. 130 méter vízvezető csatorna építésére írtak ki versenytárgyalást.¹³⁶

A két háború között Dél-Dunántúlon lassan haladt a villamosáram-hálózat kiépítése. 1944-ig Somogyban csak 56 helyen, vagyis a települések 26%-ában volt áramszolgáltatás.¹³⁷ Ebben a térségben a Pécs melletti Üszögről kiindulva Szigetváron át a Drávavölgyi Villamos Áramszolgáltató Rt. épített és működtetett hálózatot.¹³⁸ Nagyatádot a Szigetvártól induló távvezetékekkel már 1928-ban elérték.¹³⁹ Somogyszobon 1931-ben megjelentek a társaság ügynökei, ahol szerződési ajánlatokat juttattak el a lakossághoz. A kínált áram egységára (1 KWh = 1 pengő) azonban drága volt, hiszen például Kaposvárott, ahol a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. szolgáltatott, mindössze 70 fillérbe került az áram. A község előljárósága összehívta a képviselő-testületet, hogy döntsenek az ajánlat kérdésében.¹⁴⁰ A megye azonban ellenállt, így az építkezés sem haladt. Egy későbbi visszaemlékezés szerint 1938-ban már a falu alatt ment el a nagyfeszültségű vezeték, s Szobon több házhoz be is kötötték a vezetéket, de az áram bekapcsolására már nem került sor.¹⁴¹ A háború elején indult meg újra a projekt, amikor 1941–1942-ben kiépítették az Iharosberény–Csurgó-vonalat, de a falu bekapcsolása ekkor sem sikerült. Végül is Somogyszobon az áramszolgáltatás csak a Rákosi-korban, 1952-ben indult meg.¹⁴²

ÖSSZEGRÖZÉS

Látható a fentiekből, hogy ha lassan is, de a két évtized alatt némileg változott a falusi lakosság gazdálkodási modellje. Továbbra is a mezőgazdasági termelés (szántóföldi termelés, állattartás, szőlőművelés, kertgazdálkodás) maradt a legfontosabb ágazat, de egyre nagyobb tér nyílt ipari és kereskedelmi tevékenységre. Az önálló ipari vállalkozók, valamint az általuk folytatott mesterségek száma növekedett. A legnagyobb változás a szolgáltatási szektorban következett be. A kereskedelem egyre szélesebbé vált: a hagyományos vegyeskereskedések mellett főleg a gyorsan terjeszkedő Hangya-szervezet jutott nagy befolyáshoz. Egyre több szövetkezet alakult a faluban: az 1930-as években működött már hitelszövetkezet és tejszövetkezet is. Javult az infrastruktúra is: a jó vasúti közlekedési adottságok mellett közutakat építettek, s a villamos áram kiépítése is elérte a falut. Az elemzésünkéből kiderül, hogy a piaczgazdaság kiépülésével a két évtized alatt a falusi lakosság lassan alkalmazkodott a megváltozott külső körülményekhez.

136 *Közigazdasági Értesítő* 1928. október 4. 3–4.

137 *100 éves az áramszolgáltatás Dél-Dunántúlon 1894–1994* (a továbbiakban ÁRAMSZOLGÁLTATÁS 1994.). Szerk. SZABÓ Antal. Pécs 1994. 58.

138 Lásd a Drávavölgyi Villamossági Vállalat nagykanizsai piacszerzését, a Transdanubia kiszorítását. KAPOSI Zoltán: Nagykanizsa gazdasági fejlődése (1850–1945). In *Nagykanizsa. Városi monográfia III. (1850–1945)*. Szerk. KAPOSI Zoltán. Nagykanizsa 2014. 180.

139 ÁRAMSZOLGÁLTATÁS 1994. 34.

140 *Somogyi Ujság* 1931. március 6. 3.

141 *Somogyi Néplap* 1952. szeptember 13. 4.

142 ÁRAMSZOLGÁLTATÁS 1994. 35. és 266.